

כתיבה ועריכה ופירושי המילים: אלי פררה

הולכת את מעמי / חיים נחמן ביאליק (הניתוח והסיכום בסוף השיר)

הולכת את מעמי – לכי לשלום
ויהי רצונך לבדו נר לנתיבך,
ומצאי את-השלנה באשר תהיי.
אני? אל-תתני לב – אינני גלמוד:
כל-עוד השמש יף בצאתו ובבאו
וכוכבי-אל לא-נלאו עוד מרמז לי –
עוד לא ירדתי מכל-נכסי
ומענין תנחומותי עוד לא-דלל.
ראי, חסרתי אותך – אך עדין
לי נשאר רב: לי יש עוד עולם מלא,
היפה כמו שהיא בירק אביביו,
בזהב סוף קיצינו ובלבנונית הרפיו;
ולב עוד לי – *דביר חזון, *קן-החלומות,
וכאבי עצור שם, יגון הקדש,
ומלאך טהור עמי – דמות דיוקנך,
החופף עוד כחסד אל על-ראשי
ולוחש ברכה, *רות ומתאפק
כדמעת אם חשאית על נר שבת
כדממת הקדשה השאננה,
וכאותו כוכב חרד שם במרום,
שמציץ עוד עלי בעין יפה
ומושיט לי בחשך שרביט זקבו.

(*דביר: קודש, היכל קודש. *קן: תא, מדור)

(*רות: מהסס, חרד)

ואני ידעתי,

עוד יפשוטו על-פני הארץ כלה
ביריעת חקלתם המשפצת זקב
ככושיות השחרות – לילי קיץ,
מתוקי לילות, קודחים ומחרישים,
*מעלפי שחור וכלילי הכוכבים,

(*מעלפי: עטופי, אופי. "מעלפת ספירים" שיר השירים פרק ה' 14)

כל-כוכב רמון זקב, רמון זקב;
ורנת הרהורי חטא ויגעת חמדה
בחיק הלילה תרפיץ כל-הארץ;
ופתאם תקום דממה גדולה, רבה,

וְרִטְט חֶשֶׁק יַחְלֵף כָּל-הָעוֹלָם,
 וְנִנְעָרוּ כּוֹכְבִים שְׂפָעוֹת שְׂפָעוֹת,
 וְנִתְּכוּ הַמָּה *וּמְכֹתוֹתָם אֲרָצָה
 כְּנֶפֶל שֶׁלֵּל עָלַי זָהָב בְּשִׁלְכָת;
 וּקְלוּי תֵאָנֶה וְאֶכּוֹלֵי חֶשֶׁק
 אִישׁ אִישׁ בְּרַעְבוֹ וּבְצָמְאוֹ יֵצֵא,
 יִגְשֵׁשׁ קִיר כְּעוֹר, יַחְבֵּק אֶבֶן,
 יִתְחַבֵּט אֲרָצָה, יִזְחַל עַל-גְּחוֹנוֹ,
 לְלַקֵּט רְסִיס פֶּז אֶחָד, פְּרוּר אֶחָד
 מִמָּה שֶׁהַשְּׁלִיךְ לוֹ מֵעַל כּוֹכְבוֹ
 וְלִמְצֵא מְלֵא כֶף אֲהַבָּה, קִרְטוֹב אֶשֶׁר –
 בְּשִׁעָה זֹאת-יִתְקַפּוּן גְּעֻגוּעִים,
 וְנוֹהֶה נְעִיפָה *תִּתַּעַ עֵינַי
 וּתְשׁוּטֵט חֲדָלֵת תִּקְנֶה בְּעֶרְפֶּל,
 וְנִפְשֵׁן תִּצָּא לְאֵלֵהִים וּלְאֶשֶׁר –
 כְּמוֹנֵי שְׂאֵי עֵינַי הַשְּׂמִימָה
 וְלִמְדֵי-נָא מֵהֶם אֶת-לִבִּי שֶׁלֹּה:
 רְאֵי, כָּאֵלֶּה נִכְאֵלֶּה יֵאָבְדוּ
 כּוֹכְבִים מְדֵי לִילָה לְשָׁמַיִם –
 וְהֵם בְּעֶשְׂרָם עוֹמְדִים וּבְשִׁלּוֹתָם,
 וְאֵינָם חֲשִׁים כָּלֵל בְּאֶבְדָּתָם,
 וְכִמּוֹ לֹא-נִגְרַע כְּלוֹם מִכָּל-זֵהָבָם.
 הַאֵג, אֵלוֹל, תִּרְסִי.

(*וּמְכֹתוֹתָם : רְסִיסֵי שְׁבָרִים.)

(*תִּתַּעַ : מַלְשׁוֹן תְּעִינָה ; אֵיבוֹד-דֶּרֶךְ)

הסיכום לשיר

השיר שלפנינו נכתב בהאג שבהולנד, בשנת תרס"ז (1907). התפרסם לראשונה ב"השילוח". יש
 מייחסים לשיר זה את הרקע לפרידתו של המשורר מן הציירת/מאיירת איירה יאן, אשר גם
 איירה את ספר-שיריו. סיפור אהבתם של חיים נחמן ביאליק ואיירה יאן שימש השראה לסופרת
 אידה צורית ברומן "אהבת חיים". הסופרת מתחילה את סיפור הרומאן שלה, מאותה נקודה בה
 נפרדו דרכיהם של המשורר והמאיירת/מאהבת שלו, כפי שחשפה זאת מבקרת הספרות זיוה
 שמיר. הרומאן של אידה צורית מהווה רקע לסיפור הביוגרפי של היחסים בין השניים ובוחנת
 את היחסים בין שני הסיפורים, ובודקת את גבולות הבדיון.

"מה זאת אהבה?" שואל/מקונן ביאליק בשיר "הכניסי תחת כנפך". כמה מהמבקרים רואים
 בשיר "הולכת את מעמי", מעין מענה סלחני וספקני לנרגנותו של המשורר בשיר "הכניסיני". בשל
 הרקע הרומנטי בין המשורר לאיירה יאן, יש ורואים קשר בנסיבות פרידתו של ביאליק מן הציירת
 לתוכן השיר. ביאליק הגיע להאג, כדי להשתתף בקונגרס הציוני השמיני, ואיירה יאן באה
 בעקבותיו, כדי להיפרד ממנו טרם עלייתה לארץ-ישראל.

בשיר ניכר יכולת ההתעלות של הדובר ביחסי אהבתו עם זוגתו, ולא רק בביטויים יצריים וגופניים, כמו בשיר "העיניים הרעבות", אלא בתיאורי תחושת האובדן והפרידה ממנה. המשמעות 'האמיתית' של האהבה, כך מובן על פי השיר, היא בעיקר בגילויי היכולת ה'ירוחנית' שלה להתמודד עם הפרידה ברגעי המבחן הכרוכים בה. היכולת להתמודד עם נטישה, געגועים ובדידות. בשני בתי השיר הלירי הארוכים יש תיאור למהמורות ולאבני-נגף לקשר בין שני אוהבים שדרכם אמורה להינתק זו מזו. בתחילה אין יסוד ברור לקשר ביניהם, והמשורר יוצר שני דגמים לניסיון התמודדות שלו עם הנטישה והפרידה. כבר בכותרת השיר ניתן ביטוי מוחשי לתחושה זו של הפרידה. 'היא הולכת מעמו'... לא הוא שיוזם וגורם לפרידה, אלא היא! והוא כאביר אציל-נפש מגיב לנטישה הזאת, בכאילו נון-שלנטיות: "... לְכִי לְשֵׁלוֹם וַיְהִי רְצוֹנָךְ לְבִדּוֹ נָר לְנִתְיָבְךָ, ". ומתוך כך הדובר מחפה על כאבו בביטוי של ביטול לעצם הפרידה: "אָנִי? אֵל-תִּתְּנִי לָב – אֵינִי גִלְמוֹד: ". יש לו לדובר די ניחומים ופיצוי לכאבו על הליכתה מחייו של הנמענת האהובה; הכוכבים והעולם כולו על שלל נופיו, מראותיו וצבעיו: "... לִי יֵשׁ עוֹד עוֹלָם מְלֵא, הַיָּפָה כְּמוֹ שֶׁהוּא בִּירֵךְ אֲבִיכִיו, בְּזֶהֱב סוֹף קִיּוֹ וּבְלִבְנוֹנִית תְּרַפִּיו; ", מקור נוסף לנחמה ופיצוי על הסתלקותה של הנמענת הוא האור 'הפנימי', שממנו שואב המשורר את כוחו לעמוד במעקשי-האהבה והפרידה – לבו של המשורר: " דְּבִיר תְּזוֹן, קֶן-הַתְּלוּמוֹת ". זהו האוצר הטמון בתוכו פנימה; הן את כאבו, והן את דמותה המלאכית-אימהית-קדושה כדמותה של הנמענת בשיר "הכניסיני", אלא שהפעם אין ביאליק נותן ביטוי חיצוני ומופגן לכאבו, תוך התכנסות בתוך עצמו וכאבו. יש בשיר יותר נימה השלמה עם הליכתה של האהובה, וביטוי של התגברות על הכאב, אשר בא לידי ביטוי בבית השני של השיר.

הבית השני בשיר נפתח בתמונה עתידית עשירה ופיוטית כמו-נבואית: "וְאֲנִי יַדְעֹתִי, " של לילי קיץ קסומים, עתירי כוכבים. (זיוה שמיר (תש"ס, עמ' 99 ואילך, מתוך קישור לסיפורה הביוגרפי-הממשי של איירה יאן, מצביעה על האופי הגיאוגרפי-אקלימי השונה בשני בתי השיר).

הבית הראשון מתאר מציאות אקלימית אירופאית ביסודה: "בְּזֶהֱב סוֹף קִיּוֹ וּבְלִבְנוֹנִית תְּרַפִּיו, " ואילו בבית השני יש תיאורים שמשקפים מציאות של ארץ-ישראל, כפי שביאליק ובני-דורו דמיינו אותה לעצמם. זוהי מציאות אקלימית אקזוטית ביחסם של בני-אירופה להוויה הארץ-ישראלית החיה, והשרויה, ונושמת את המזרח. הוויה מלאת מיניות בוטה, מושכת ודוחה כאחד. שמי הלילה זרועי הכוכבים מייצגים בשיר, ובשירים נוספים, דוגמת "הכניסיני", איזו הבטחה אגדית-רומנטית-ארוטית לחיי אושר ואהבה: "כְּפוּשִׁיּוֹת הַשָּׁחֲרוֹת – לִילֵי קִיץ, מְתוּקֵי לֵילוֹת, קוֹדְחִים וּמְחַרְשִׁים, מְעַלְפֵי שְׁחוֹר וּכְלִילֵי הַכּוֹכָבִים, כָּל-כּוֹכָב רִמּוֹן זָהָב, רִמּוֹן זָהָב; " לעומתם רובצת הארץ, 'ירודה ונמוכה': "וּרְנַת הַרְהוּרֵי חֶטָּא וַיְגַעַת חֲמֻדָּה בְּחִיק הַלְיָלָה תִּרְבֵּץ כָּל-הָאָרֶץ; ", מעין מטונימיה לצרכים הגופניים-מיניים ה'ירודים' של בני-האדם.

בבית זה יוצר המשורר איזושהו מתח ארוטי בין השמיים לארץ. בין השמים הגאיוניים לבין הארץ השפלה. מתח שמגיע בשיאו ונשבר ברגע אחד פתאומי של: "וּפְתָאֵם תְּקוּם דְּמִמָּה גְדוּלָּה, רַבָּה, וְרִטְט חֶשֶׁק יִחַלֵּף כָּל-הָעוֹלָם; " כל האנרגיות המיניות בהן טעון העולם כולו בלילה, מגיעות לנקודת 'התפוצצות' ויוצרות את החיבור הרומנטי-ארוטי הבלתי-נמנע בין השמים לבין הארץ. מתוך "רטט חשק" החולף על כל-העולם, השמיים, הנהדרים ביופיים, משפיעים מטובם על הארץ, רווית הרהורי החטא והחמדה: " וַנִּנְעָרוּ כּוֹכְבֵים שְׁפָעוֹת שְׁפָעוֹת, וַנִּתְּכוּ הֶמָּה וּמְכַתוּתָם אֲרָצָה כְּנֶפֶל שְׁלָל עֲלֵי זָהָב בְּשִׁלְכָת; ". התופעה האסטרונומית הידועה של 'כוכבים נופלים' מועצמת בשיר לכדי תמונת

הזדווגות סמלית שבין השמיים לארץ. היא סמלית ורומזת גם לאדם, כמתת-חינם לא-צפויה, לבני-האדם, צמאי האהבה והחשק: "אִישׁ אִישׁ בְּרָעָבוֹ וּבְצָמָאוֹ יֵצֵא," אולם בצד זה ביאליק גם חושף את בושתם וקלונם של בני-האדם על הארץ: "אִישׁ אִישׁ בְּרָעָבוֹ וּבְצָמָאוֹ יֵצֵא, יְגִשֵׁשׁ קִיר פְּעוּר, יִחְבֵּק אֶבֶן, יִתְחַבֵּט אֶרְצָה, יִזְחַל עַל-גַּחוֹנוֹ, לְלַקֵּט רְסִיס פֶּז אֶחָד, פְּרוּר אֶחָד מִמָּה שֶׁהִשְׁלִיךְ לוֹ מֵעַל כּוֹכְבוֹ וְלִמְצָא מְלֵא כֶף אֶהְבֶּה, קִרְטוֹב אֶשֶׁר –".

יש הרואים בתיאורים אלה מידה מסוימת להתנשאות של בן המערב להוויה המזרחית בה שרויה ארץ-ישראל. זהו מודל המתאר את הצורך הנואש והדוחה גם יחד, של בני האדם באהבה, צורך פיזי ורוחני המתבטא גם בתאוה וחשק חסרי-רסן. ביאליק נותן כאן ביטוי לתאר את בני המערב, אצילי-התרבות והמנהגים האריסטוקראטיים לעומת "בני-עמך" המזרחיים. תיאורים המבטאים תופעה להתנשאותו של בן המערב כלפי בן המזרח, באמצעות ציור של אב-טיפוס אתני ומוגדר. סטיגמה שהושרשה מראשיתה של ההתעוררות הציונית אצל חובבי-ציון ודווקא בצדה המזרחי של יבשת אירופה. יש בזה ביטוי אירוני ותחושה לא נוחה ביחסו זה של ביאליק ובני-דורו, להוויה של ארץ-ישראל "המזרחית". וזאת בשל העובדה שהקהילות "האשכנזיות" באירופה הינו: בגרמניה, שם החלה ההתעוררות הציונית, ראו בקהילות אירופה שממזרח לגרמניה, כמו מוצאו וקהילתו של ביאליק, אנשים 'נחותים' ודלי-חזות ואופי אירופי אריסטוקראטי... וייחסו להם אותה סטיגמה, שמייחס המשורר לבני-המזרח בארץ-ישראל.

בסיום השיר פונה המשורר לאישה שנטשה והלכה מעמו. מתוך הבנה של התנשאות, ואולי של השלמה עם הפרידה, על המצוקה הרגשית העתידית, הצפויה לה, כאישה בודדה בתוך ההוויה הארץ-ישראלית הזרה לבת אירופה, ומבקשה במרומז, שלא לקחת חלק בנהי הארצית-הפתטית הזו של בני האדם ה'ירגילים', אלא, לעשות כמוהו, ולשאת עיניים אל השמיים; ללמוד מהם את סוד גדלות-הנפש, על האהבה והגעגועים שלא באו על סיפוקם, ובמקום תסכול ואכזבה, להביע איתנות וחוזק נפשי: "וְנִפְשֶׁךָ תֵּצֵא לְאֵלֵהֶם וְלֹאֶשֶׁר – כְּמוֹנֵי שְׂאֵי עֵינֶיךָ הַשְּׂמִימָה וְלִמְדֵי-נָא מֵהֶם אֶת-לִבֶּךָ שְׁלֵנָה:" הוא משמש לה מעין "מורה-נבוכים" לאהבה, וניחומים לאהבה נכזבת בשל פרידתם. השמים והכוכבים הם לדידו סמל לאהבה נשגבת, ועל-כן היא צריכה ללמוד מהם על שלוותם המתנשאות, גם וכאשר הולכים כמה מהם לאיבוד, והאהבה הטמונה בהם מאכזבת.

לסיכום, זהו שיר המבטא את יחסו הדו-ערכי של ביאליק לאהבה; מצד אחד אהבה רוחנית-פשוטת, שנוגעת בשמים ובכוכבי המרמים: ("הַפּוֹכְכִים רְמוֹ אוֹתִי,") בשיר "הכניסיני תחת כנפך" ומצד שני יחס לאהבה ארצית-גשמית, רווית יצרים וחשק כמו בשיר "העיניים הרעבות". המשורר ביאליק משתמש בפלח אוטוביוגרפי מחייו על פרידתו מהמאהבת/מאיירת שלו, איירה יאן, ושם אותה, בתוך קונטקסט אישי-מקומי לנסיעתה של איירה יאן לארץ-ישראל. מצד אחר נותן למימד הזה הקשר כלל עולמי של המתח הבלתי פתור והבלתי פוסק בין שני ההפכים המשלימים זה את זה: השמים והארץ. אולם בצד זה של ביטוי שירי ל"קטע" ביוגרפי מחייו של המשורר, יש בשיר איזושהי נימה פייסנות והשלמה. מעין "בגרות" של מאהב-שבע. אין כאן ביטוי-עז של כאב ואובדן, של בכי במסתרים, או של "דמעה ערופה" כדרכו בקודש של ביאליק בשירי אהבה.